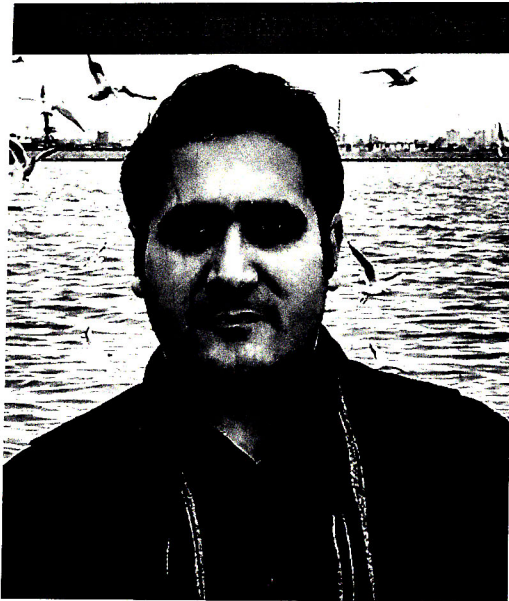

ÇƏRÇİVƏLƏR İÇİNDƏ

Masterin ruhuna ehtiramla!

Onu görmək qismət olmadı mənə... Bəlkə də cəhd etsəydim, alırdı, nə bilim. Əgər görüşsəydim, hansı sualları verərdim? Haradan başlayardım görəsən? Özümü necə təqdim edərdim? Yəqin ki, nə qədər ra-

hat, kompleksiz, özünə arxayın biri kimi danışsaydım da, yenə həyəcanlı olduğum bilinərdi. Bədən dilimə, jestlərimə, mimikalarımın nə qədər nəzarət etsəm də, məni ələ verən bir nəsnə mütləq tapılırdı. Məsəlçün səsim. Hə, yəqin ki, səsim onunla üzbəsurət dayanan kimi qeyri-iradi incələrdi, titrəyərdi və mənim həyəcanlı olduğum masterin gözündən yayınmazdı.

Ona görə yox ki, özümə inamım yoxdu, əksinə, gördüyüm işə həmişə arxayın olmuşam. Sadəcə, özümdən asılı deyil, işinin peşəkari olan adamlara saygım, hörmətim o qədər böyükdür ki, onların qarşısında imtahan verən tələbə görkəminə düşürəm. Hələ bu adam sənənin məşğul olduğun işdə masterdirsə, bu məsuliyyət on qat artır. Hə, mən gənc yazıçı, ssenarist kimi nəhəng Rüstəm İbrahimbəyovun qarşısında özümü itirərdim. Demək istədiklərimi, suallarımı dolğun şəkildə verə bilməzdim. Səd heyif. Artıq bu, sadəcə, mümkün deyil. Ustad artıq özgə dünyada bəlkə də özgə bir ömür yaşayır, kim bilir?!

İbrahimbəyov brendi

Tərifə xəsis, ancaq məsələ tənqiddə gələndə xeyli səxavətli sənət cameəsində hər kəs hədəf ola bilər. İstənilən öz üzərində işləyib inkişaf edən potensialı istedadlılar, ruhunda tıxac yarandığı üçün ancaq dilinə güc verib asudə vaxtlarını həmin istedadlıları baltala-

maqla keçirən istedadsızlar tərəfindən daim nəzarət altındadır.

Yəni bir sözlə, sənət adamının uğuruna sevinən az sayılı insanlarla yanaşı, həmin uğurları həzm edə bilməyən istedadsız dəstəsinin ucu-bucağı görünür. Nə etsən də, necə iş görsən də, nəşə bir əmma tapacaqlar. Səni bəyənməmək üçün, gördüyün işə kölgə salmaq üçün əlindən gələni edəcəklər. Ən azından bəyənəcəklər vəssalam. Sənənin gördüyün işlər nə qədər mükəmməl olsa da, ağızları əyiləcək, qüsur tapacaqlar və deyəcəklər ki, yox, bilirsən necədi? Burada pis yazmısan, amma... və bu ammaların sayı-hesabı olmayacaq. Uğursuzların yığıldığı qeybət qoxulu çayxanalarda dalınca olmanın sözləri deyəcəklər. Çünki susa bilmirlər. Sussalar, uğursuzluğun sükutu

onları didib-dağıdacaq. Onlar danışa-danışa, bu üfunət qoxusu yayan cümlələrlə öz sükutlarını pozurlar ki, yəşaya bilsinlər. Onlar buna məhkumdur.

Uğursuzlar qövminünün hissi etməyə başlayan da bunun həllini düşünüb tapdım. Amma bu yol çox çətindi, bu həll hər adama qismət olmur. Uğursuzlar tayfasını məhz bu yolla susdura bilərsən: Brend olaraq! Dünya səni qəbul etməlidir.

Təbii ki, dünya deyiləndə bu gün Amerika və Avropa nəzərdə tutulur. Ancaq həmişə bu fikirdə olmuşam ki, biz bəyən bu dünyada yaşamırıq? Sadəcə, bu gün qəbul olunmuş yazılmayan qanunlar var. Dünya deyiləndə Amerika və Avropa başa düşülür. Və bildiyiniz kimi, uğursuzlar komandasının bütün üzvləri nətamamlıq kompleksindən ciddi şəkildə əziyyət çəkir.

Onların qıblesi Avropadır. Avropa nəyi bəyənsə, uğursuzlar çetəsi onu bəyənir. Çünki bütün cılız insanlar kimi öz mədəniyyətlərinə üstün aşağı baxırlar. De-yirlər ki, yox, bizdən sənətkar çıxma bilməz, yaxşı əsərlər yazıla bilməz. Yəni bu istedadsızlar fəsiləsi düşünür ki, hər kəs bunlar kimidir.

Həmişə bu məsələ haqqında düşünəndə ağılıma iki şəxsiyyətin adı gəlir. Təbii ki, Azərbaycanın dünyada tanınan simaları kifayət qədərdir, amma niyə həmişə ağılıma iki şəxs gəlir. Bunlardan biri dahi Lütfi Zadə, digəri böyük Rüstəm İbrahimbəyovdur.

Universitet illərindən R.İbrahimbəyov kinolarına dərslik kimi baxıram, əsərlərini süjetin incəliklərini öyrənmək üçün oxuyuram. Və ONDAN çox şey öyrənmişəm. Bilirəm ki, zamanında maestro da çox qışqançlıqlara, paxıllıqlara tuş gəlir. O da çoxlu “amma”lar eşidib. Nəticə necə oldu? Oskarlı yeganə ssenaristimiz məhz ODUR. Bütün dünya ONU tanıyır. Dünyanın bütün uğursuz, paxıl dəstələri toplaşmış gələcək, Rüstəm İbrahimbəyova bir şey deyə bilmirlər. Çünki artıq onu dünya qəbul edib. O, artıq brenddir. Ona görə də bu sənətdə ən zirvəyə çıxmaq üçün çalışsacaqsan. Daha doğrusu, öz işinlə dayanmadan, usanmadan, yorulmadan, şövqlə məşğul olacaqsan ki, sənə özünə sənə zirvəyə qaldırısın. Mən bir şeyə çox sevinirəm ki, bizim üçün bu sənətdə bir nümunə var. Bir kino fəahi var. Bizim üçün bir yol qoyub ki, onun iziylə inamla addımlamaq mümkündür.

Nəyə, bu uzun, bir az da tikanlı, amma lazımlı müqəddimədən sonra masterin məni heyrləndirən, uzun müddət təsirində saxlayan filmindən danışmaq istəyirəm.

Əslində, İbrahimbəyov haqqında yazmaq istəyəndə əvvəl düşündüm ki, bütün yaradıcılığına ekskurs edim, xırda lövhələrlə nəşə yazım. Sonra dedim ki, yox, onun hər filmi bir məktəbdir, diqqətlə təhlil olunmalıdır. Bu qərara gəldim ki, ən sevdiyim filmlərindən birini seçib “Qobustan”ın oxucuları ilə bölüşüm. Siz də masterin ustalıqla yazdığı ssenarinin möhtəşəmliyinə şahid olun.

Özgə ömürün ilk akkordları və ya beynimdə siçan var

“Özgə ömür” filmi qəhrəmanın ömrünün son gününü göstərir. Və yerli kinoda mən bildiyim qədər ilk dəfədir ki, qəhrəmanın inkişafı əvvəldən axıra yox, axırdan əvvələ cərəyan edir.

Filmin ilk kadrları Farizin tərəf olması ilə başlayır. Personaj öz ciddi, qanunlarla idarə olunan həyatının növbəti gününə hazırlaşır. Bəs kimdir Fariz? Fariz Əmiroviç Rzayev (Aleksandr Kalyaqin) universitet rektorudur. Sərt təbiətli, tünd xarakterli, qanunlara sonunadək əməl edən zabitəli bir adam. Evdə zabitəli atadı, işdə sərt rektor. Onun üçün qanundan kənar heç nə yoxdur. Hər şey qanun çərçivəsində olmalıdır. Xahiş edirəm, bu “çərçivə” sözünü yadınızda saxlayın, lazımı olacaq.

Fariz üzünü tərəf etdikdən sonra evdə xırda-para problemlər yaranır. Hekayənin gedişatından məlum olur ki, Farizin özünü xəstəliyə vuran arvadı, münasibətləri o qədər də qaydasında olmayan oğlu və gəlini var. Bir gəlin də onlara qonaq gəlir xahiş edir ki, ərini, yəni onun oğlunu işə düzəltməyə kömək etsin. Fariz onunla razılaşmır. Məlum olur ki, oğluylla problemi var. Onlar mübahisə edən vaxt qapı döyülür. Fariz qapını açır və qapının qarşısında dayanmış biri evdə siçan olub-olmadığını soruşur. Fariz yoxdur deyib qapını ağ xalaltı qadının üzünə bağlayır. Ssenarist filmin ilk sekansından gərgin bir situasiya qurur. Fariz əsəbidir, özündən çıxıb. Əslində o, təhtəlsüz səviyyəsində oğluna yox, öz qanunlarına, özünün prinsiplərinə hirsələnir. Bu dəqiqə Farizin beynindəki siçanlar onun ağılı gəmirməyə başlayır. Məhz belə bir məqamda ssenarist siçan məsələsini ortaya atır. Siçan Farizin evində olmasa da, həmin an beyninin içindədir.

Qanunlar, çərçivələr

Fariz evdəki gərginlikdən sonra universitetə yollanır. Sürücüsü Əmənulla (Hamlet Xan zadə) Farizə deyir ki, bir jiqili neçə gündü bizi izləyir. Fariz buna əhə-

miyyət vermir. Amma Farizin hər əhəmiyyət vermədiyi detala tamaşaçı mütləq fikir verməlidir. Çünki bu filmə hər səhnə ümumi ideyaya xidmət edir. Belə demək mümkündürsə, filmə hansısa bir epizodu çıxarsan, ssenari dağıla bilər. Bu işə ssenaristin hekayəni zərgər dəqiqliyi ilə qurmağından xəbər verir.

Yazını daha yığcam etməkdən ötrü bəzi detalları ötürərək əsas açar nöqtəyə gəlmək istəyirəm. Fariz işə gələndə ona xəbər verirlər ki, bir qadın sizin otağınızı soxulub oradan getmək istəyir. Fariz otağına gedib məsələni öyrənir. Məlum olur ki, otağa soxulan qadın universitetin müəllimi Həsənovun (Hacı İsmayılov) universitetin digər işçisi İmanova ilə (Şükufə Yusupova) münasibəti var. Həsənovun arvadı bu işə tezliklə bir öncəm çəkilməsini tələb edir. Fariz ona söz verir ki, tez bir zamanda bu məsələni həll edəcək.

Fariz göstəriş verir ki, Həsənov işdən azad olunsun. Ondən nə qədər xahiş edirlərsə, dediyindən dönmür. Universitetdə baş verən digər hadisələr də Farizin xarakterini təhliləyə açır. Məlum olur ki, o, bir neçə tələbəni işdən azad edib. Və həmin tələbələr jiqilidə onu izləyirlər ki, Farizə nəşə etsinlər.

Ssenarist filmin ortasına qədər qanunlara tabe, hər işini öz çərçivəsində görə Farizlə tamaşaçı necə lazımdı tanış edir. Artıq hamı Farizi tanıyır. O, pis adam deyil. Amma özünün çərçivələri var və ətrafındakı hamını o çərçivələrin içində salmaq istəyir. Öz gərgin, sarsıntı dolu ömrünə başqalarını da ortaq etmək istəyir və bununla da ətrafında kim varsa, hər kəsin həyatını cəhənnəmə çevirir. Heç kim onu sevmir, hamı ona “demiş” adam kimi hörmət etməyə məcburdur. O, qanunun tələbi nədirsə, onu edir. Ssenarist əsas sual da burada qoyur: ədalət nədir? Qanunlar həmişə lazımdır? Bəlkə elə məqamlar var ki, orada qanunlar özü yumşalmalıdır? Amma Farizin özünün dediyi kimi: “Mən düzgün saydıklarımı yox, düz sayılanları edirəm”.

Fariz sabah iclas təyin edib öz sevgisinə görə başı bələyə girən Həsənovu işdən çıxarmaq fikrində qətidir. Hətta Həsənovun sevgilisi İmanova da Farizin yanında gəlib ondan xahiş edir. Fariz əlbəttə ki, ona

yox deyir. İmanova Farizə həyatında heç vaxt eşitmədiyi sözü deyir: “Əgər siz sevsəydiz, heç vaxt belə etməzdiz”.

Bu söz Farizə güllə kimi dəyir. Görəsən, Fariz həyatda kimisə sevib? Axı filmin birinci sekansında arvadıyla olan münasibətini gördük. O dəqiqə bildik ki, o, öz qadınını sevmir. Bəs görəsən, Fariz kimi həyat çərçivələrlə dolu biri kimisə sevmə bilirmi?

Bu sual Farizin içində eksiztensial ovqat yaradır. Ümumilikdə mövzu sosrealizm çərçivəsində təqdim olunsada, filmə dərin eksiztensiyalı hiss etməmək mümkün deyil.

İçərişəhərdə azmaq

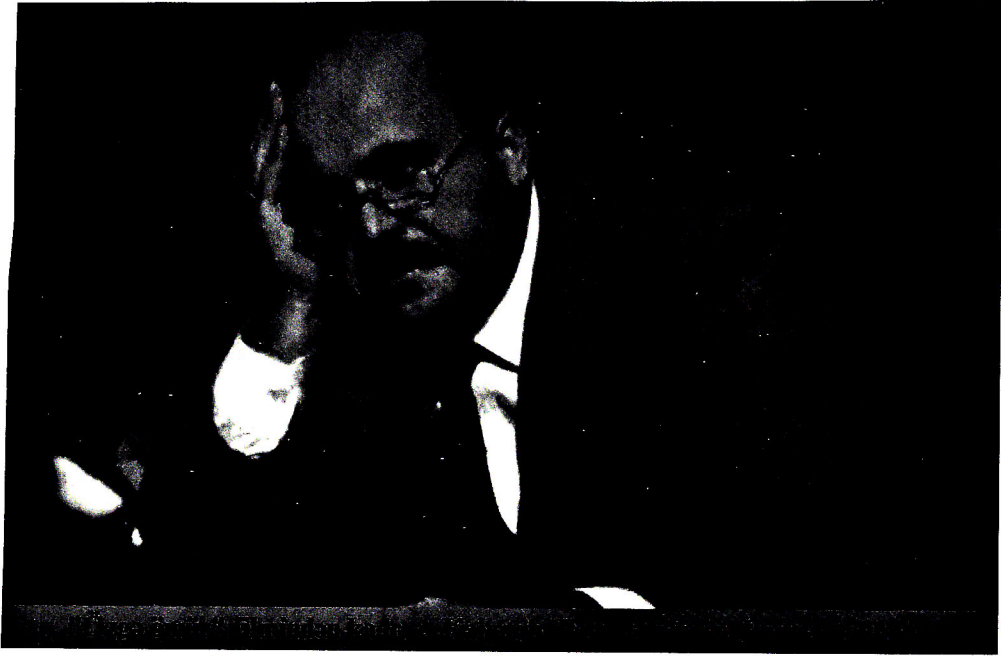
Fariz maşınla İçərişəhərə gedir. Yolda ürəyi sıxıldığı üçün sürücünü göndərüb özü piyada gəzir. Bu gəzinti, əslində, Farizin öz xatolik, nizamsız içində bir səyahətdir. İçərişəhərin dolanbaqlı, dar küçələrində öz böyüdüüyü evi axtaran Fariz evini heç cür tapa bilmir. Eyni küçələri nə qədər gəzərsə, öz yerini tapa bilmir. Çünki orada çərçivəsizdir. Orada azaddır. Azad olmağı yadırgana, özünə özgələşən Fariz azad olmaqdan qorxur, azadlıq onun üçün yad bir nəşənəyə çevrilir.

Özgə ömürün limanı

Həyatı çərçivələr içində keçən, xarakterinə görə yaxınlarının həyatını cəhənnəmə döndərən Fariz evə qayıdanda bloka daxil olur və öz evinin yox, qonşunun qapısını döyür. Bu yerdə ssenaristə şlyapa çıxarmaq lazımdır. Sən demə, Fariz Əmiroviç Rzayevin - bu sərt adamın sevgilisi var.

Yalnız məşuqəsi Liliyanın (İrina Kupçenko) yanında olanda özünə rahatlıq tapır. Hə, onun sevgilisi var. Fariz ancaq onun yanında öz arzularına rahatlıq verir. Orada əsl kimliyinə qovuşur. Amma bir yerə qədər. Əsas olan yenə də çərçivələrdir.

Məşuqəsinin evində onun ürəyi tutur. Liliya nə qədər etsə də, Fariz həmin təhlükəli vəziyyətdə də ev-

dən çıxmağa çalışır. İstəmir ki, onu başqa qadının evində ölü tapsınlar. Onun meyiti məşuqəsinin evindən çıxsın. Ayaqqabılarını birtəhər ayağına keçirib bloka çıxan Fəriz elə blokduca keçirir.

Universitetdə ona vida mərasimi keçirirlər. Tabutunu aparırlar. Həyatında yeganə azadlıq verdiyi, çərçivələrdən kənar saxladığı qadın Lilya onun tabutuna yaxın gedə bilmir. Mərhumun yaxını olmadığı üçün zaldan çıxmalı olur.

Onu da xatırladım ki, əgər o yaşasaydı, bu gün Həsənovu işdən çıxardacaqdı. Ancaq Həsənovla İmanova özü onun tabutuna gül götürirlər.

Filmin quruluşçu rejissoru Rəsim Ocaqov yazılan ssenariyə möhtəşəm ekran həyatı bəxş edib. "Özge ömür" filmi bütün epizodlarıyla, dialoqlarıyla bu gün

kino-dərslik kimi tədris olunmalıdı. Bir gənc yazıçı, ssenarist kimi fəxr edirəm ki, kino tariximizdə belə bir sənət hadisəsi var. Bu ssenarini yazan dünya şöhrətli Rüstəm İbrahimbəyov məhz bizimdir! Biz kinoyla, ədəbiyyatla məşğul olan gənclər də ona layiq olmağa çalışmalıyıq. Həyatımızı çərçivələrdən azad edib rahat və ümidlə yaşamalıyıq, amma... öz çərçivəsində...

P.S. Masterin dünyasını dəyişməsindən sonra yas içində olduğumuz bu günlərdə sadəcə bircə filminin məzmununu, işlətdiyi qeyri-adi priyomları diqqətə çatdırmaqla ona olan sevgimi, saygımı ifadə etməyə çalışdım. Amma əlbəttə, İbrahimbəyov kinosu ayrıca sənətsünəşlik təhlilini gözləyir... Bəlkə məhz onun filmlərini dərinləndirən anlaya, duya bilsək, özümüzdə də münasibətimiz dəyişər...